

ETIČNE SPLOŠNOSTI IN PARTIKULARIZEM

Vojko Strahovnik

Univerza v Ljubljani, Slovenija

I discuss varieties of ethical generalities that appear in the area between strict moral generalism and radical particularism. Arguments in support for particularism are presented, especially in relation to the question what kinds of generalities moral particularism may allow for. I discuss R. Audi's model of moderate particularism that preserves prima facie duties, all in putting them into a complex normative and deliberative structure that is supposed to be «holism friendly». Next, M. Little and M. Lance version of particularism building upon defeasible principles is presented. J. Dancy's particularism and his idea of a default reason are then discussed. I propose that interpreting prima facie duties in terms of tendencies may help to understand the status and workings of ethical generalities consistent with particularism.

Moralni partikularizem

Moralni partikularizem je stališče, ki trdi, da sama »možnost morale ni odvisna od zagotovitve splošnih moralnih načel in pravil.« (Dancy 2004: 7) Moralni status dejanj (oseb, situacij, ...) je odvisen od moralno pomembnih razlogov, ki se iz situacije v situacijo spreminjajo. Tako ne moremo enkrat za vselej izločiti tistih značilnosti ali lastnosti naših dejanj, ki bi bile vedno tudi moralno pomembne in bi vedno štele kot razlogi. Partikularizmu nasprotno stališče je moralni generalizem. Slednji zagovarja nespremenljivost razlogov – določene značilnosti dejanj delujejo kot razlogi iz primera v primer enako. V jedru razprave med partikularizmom in generalizmom je vprašanje o univerzalnih moralnih načelih – kot sta nedavno zapisala McKeever in Ridge, lahko kljub raznovrstnosti »vsa partikularistična stališča opredelimo z njihovo negativno držo do moralnih načel« (McKeever, Ridge 2005) in jih nadalje razlikujemo po tem, kakšna je ta negativna drža in kaj je mišljeno z moralnim načelom.¹

Partikularizem zagovarja na področju razlogov holizem oz. kontekstualizem. Razlogi so občutljivi na kontekst, katerega del so, do te mere, da lahko pri spremembi konteksta izgubijo svojo moč kot razlogi, ali pa se iz razlogov *za* spremenijo v razloge *proti* nekemu dejanju. Vzemimo primer laži. Ta je v običajnih situacijah moralno nepravilna (ali vsaj razlog

© V. Strahovnik, 2006

¹ McKeever in Ridge razlikujeta med moralnimi načeli in pravili kot (i) moralnimi standardi, (ii) vodili, (iii) standardi, ki so hkrati tudi vodila, (iv) algoritmičnimi postopki odločanja, (v) predpogoji pojmovne zmožnosti in (iv) moralnimi ustvarjalci resnice. Cf. McKeever in Ridge (2006: 7-14).

proti dejanju), vendar poznamo tudi majhne laži iz vljudnosti, pa laži v okviru raznih družabnih iger, ipd. Ali bo neka značilnost dejanja v določeni situaciji štela kot razlog, se ne more predvideti ali določiti iz njenega obnašanja kot razlog v drugih situacijah.

Ko partikularist govori o razlogih, misli na prispevne razloge. To so razlogi, ki govorijo v prid (favorizirajo) ali proti nekemu dejanju, in so podlaga za to, kar nam je celostno gledano naloženo storiti ali česar se moramo ogibati. Prispevni razlogi se lahko okrepijo, spremenijo ali pa izničijo glede na prisotnost drugih prispevnih razlogov. Sestavljajo razlago moralnega statusa dejanja, ki pa je nepopolna, v smislu, da ne zagotavlja, da bo ponovitev teh razlogov vedno vodila do istega moralnega statusa dejanja. Poleg razlogov – favorizatorjev sestavljajo celostno normativno strukturo se omogočujoči pogoji (značilnosti dejanja, ki omogočajo favorizatorjem, da stojijo kot razlogi) in dejavniki, ki lahko razloge okrepijo ali ošibijo. (Dancy 2004: 38-42)

Partikularizem zagovarja podrobno in pozorno oceno vsakega posamičnega primera. Moralna vednost je vrsta sodbe in njeno upravičenje sestoji iz dojema moralno pomembnih razlogov v posamični situaciji. Biti kompetenten moralni spoznavalec pomeni imeti spoznavne veščine kot so sposobnosti prepoznati razloge in pretehtati, kateri od njih so pomembnejši, oblikovati dobro utemeljeno končno sodbo o situaciji na podlagi razmerij med temi razlogi, ipd. (Dancy 2004: 140-144) »Moralno upravičenje torej po svoji naravi ni subsumptivno, ampak narativno.« (Dancy 1993: 113)

Argumenti v podporo partikularizmu

V četrto stoletja razvoja partikularistične moralne teorije je bilo v njeno oporo oblikovanih več različnih argumentov. Kar sledi je kratek pregled.

(A) En način zagovora partikularizma je zavrnitev generalizma na podlagi iskanja proti-primerov moralnim načelom. (Cf. Dancy 1993; McNaughton 1998) Ta strategija lahko priskrbi začetno motivacijo za partikularizem, a je hkrati jasno, da nas ne pripelje daleč. Zagovornik moralnega generalizma in splošnih moralnih načel ima na voljo dva odziva: (i) razširitvena strategija: vsak domneven proti-primer določenemu splošnemu načelu lahko vgradi v to načelo samo na način, da ga ustrezno dopolni ali omeji (R. Crisp, B. Hooker); in (ii) ponujenega primera ne pripozna kot pravega proti-prимера (R. Audi, D. Ross). Če se spet ustavimo pri primeru moralnega statusa laži, lahko vsakršne »izjeme« bodisi vgradimo v načelo samo (npr. »Laž ima vedno negativen moralni status, razen ko gre za premisleke vljudnosti ali v igri ali ko z njo lahko rešimo življenje...«) ali pa se jim izognemo, tako da možne proti-primere izključimo iz načela (npr. »Laž, tj. prelomitev eksplicitne ali implicitne

zavezanosti k iskrenosti v naših medsebojnih odnosih, ima vedno negativen moralni doprinos.«)

(B) Partikularistična epistemologija (PE), ki je usmerjena na posamične primere dejanj, ni združljiva s generalizmom (G). PE je smiselna predpostavka. Torej ne-G. (Dancy 1983) Epistemološki partikularizem zagovarja spoznavno primarnost vednosti o posamičnih primerih dejanj; zanj je temeljna sodba o posamični situaciji. Od posamičnega k splošnemu vodita dve možni poti, to sta (i) pot intuitivne indukcije (Ross), ki vodi do načel o prima facie dolžnostih in (ii) pot običajne indukcije, ki vodi do moralnih načel podobnim empiričnim posplošitvam. Nobena od teh poti ni dobra. Ne moremo preiti od posamičnega k splošnemu – kar razpoznamo v posamični situaciji, ni nikoli zadostno za tvorbo splošnih moralnih načel.²

Moralna presoja deli veliko podobnosti z fenomenologijo zaznave. Zdi se, da je jasno različna od subsumpcije posameznih primerov pod splošna načela. Partikularisti uporabljajo jezik »moralnega videnja« (McNaughton 1988: 3-202), »dojetja oblike situacije« (Dancy 2004: 103, 105), »uvida pomembnosti določene značilnosti« (Dancy 2004: 143), ipd. To podpira partikularizem, saj naj bi morala bolj podobna paradigmatskim področjem, ki ne temeljijo na pravilih (npr. estetska sodba, presoja moči določene pozicije pri šahu).

(C) Holizem razlogov trdi, da kar je razlog za v eni situaciji, ni vedno enak razlog tudi vseh drugih situacijah – ista značilnost je lahko v drugačnih okoliščinah tudi razlog proti, ali pa povsem izgubi svojo moralno pomembnost. Poleg tega pri razlogih ni enostavne »seštevalne slike« njihovega doprinosa. Tak holizem ni nič neobičajnega ko gre za spoznavne oz. teoretične razlogi (npr. to, da pred seboj vidim nekaj rdečega, je običajno razlog za verjetje, da je pred menoj nekaj rdečega, a ne, če sem ravnokar zaužil drogo, ki zaobrača barvni spekter), običajne praktične razloge (npr. gneča v lokalu je včasih razlog za njegov obisk, včasih pa ravno nasproten razlog) in razloge, ki podpirajo estetske sodbe. (Dancy 2004: 74-76) Razloge je bolje obravnavati kot enotne, saj nimamo dobrih razlikovalnih kriterijev, po katerih bi lahko moralne razloge oddelili od drugih vrst razlogov. Enota slika razlogov ima prednost pred hibridno sliko, po kateri so nekateri razlogi holistični, drugi (moralni) pa atomistični. (Dancy 2004: 76-78) Torej so tudi moralni razlogi holistični.

² »Prava rešitev se mi zdi vztrajanje pri partikularistični epistemologiji in opustitev generalističnih teženj, ki so z njo nezdružljive. ...Kot partikularisti splošni moralni pomembnosti lastnosti ne moremo priznati nobenega pomena, ker je ne moremo navezati na našo epistemologijo. S tem ne moremo razumeti tudi možnosti moralnih načel. Tako nas pot vodi od monizma (po katerem obstaja le eno moralno načelo) preko pluralizma (po katerem jih je več) do partikularizma (po katerem ni nobenega).« (Dancy 1983: 542)

Kljub temu, da na določenem mestu v svoji najnovejši knjigi Dancy zatrdi, da je »na načelih utemeljen pristop k moralnosti nezdržljiv s holizmom razlogov« (Dancy 2004: 77), na drugih mestih v tej isti knjigi omili to svojo trditev. Zamislimo si primer užitka: nedolžen užitek je razlog, ki govori v prid dejanju, medtem ko je sadistični užitek razlog proti dejanju. Na podlagi tega lahko oblikujemo splošno načelo, ki zajema holistično, spremenljivo naravo te značilnosti. (Cf. Lance, Little 2006; Mckeever, Ridge 2006) Dancy je tako prisiljen uporabiti posreden argument, tj. argument naključja. Glede na holizem razlogov, bi šlo za kozmično naključje, če bi se izkazalo, da se da moralo zajeti v sistem splošnih načel. Ker je partikularizem Dancy opredelil kot tega, ki trdi, da sama možnost morale ni odvisna od zagotovitve splošnih moralnih načel in pravil, je sedaj zaključek ta, da partikularizem le sledi iz holizma, dopuščena pa je možnost nekakšnih »omejenih« moralnih načel in pa obstoj nekaterih nespremenljivih razlogov. (Dancy 2004: 82)

(D) Pogosto se znajdemo v moralni situaciji, kjer si raznoliki razlogi medsebojno nasprotujejo in napotujejo v različne smeri delovanja. Partikularizem trdi, da je vsled tega smiselno govoriti o t.i. »prispevnih razlogih.« Pojem prispevnega razloga je za partikularizem primitiven in temeljni normativni pojem, ki zajema samo strukturo delovanja razlogov, ta struktura pa najbolj naravno vodi k partikularizmu. (Dancy 2004: 15) Dancy trdi, da je vsak poskus opredeliti prispevno raven v odnosu do celostne ravni obsojen na propad. (Dancy 2004: 7-16)

Področje »poraženih« razlogov in obžalovanja ter vznika naknadne dolžnosti ponudi naslednji argument za partikularizem. Obžalovanje lahko opredelimo kot ustrezno naravnost do poraženih razlogov, tj. razlogov, ki so v situaciji govorili nasproti odločitvi, ki smo jo sprejeli. Pojavi se lahko na dva načina: (i) ko uvidimo določene prednosti, ki jih naše (pravilno) izbrano dejanje nima, jih je pa imelo alternativno dejanje; (ii) ko uvidimo določene pomanjkljivosti našega (pravilno) izbranega dejanja, ki jih alternativno dejanje, ni imelo. (Dancy 1993: 5-120) Obe vrsti obžalovanja Dancy pojasnjuje na podoben način – tudi po naši moralni odločitvi razlogi, ki so bili poraženi pri presoji, ostanejo »v igri« kot razlogi in so temelj za obžalovanje. Pri generalizmu naj temu ne bi bilo tako, saj je moralna pravilnost dejanja odvisna od celotne narave dejanja, in tudi razlogi proti naši odločitvi so v to všteti. Tako ni ničesar, kar bi lahko obžalovali.

(E) Zadnja dva argumenta sta argument »odvračanja pozornosti« in argument slabe napotovalne funkcije moralnih načel. Sledenje moralnim načelom in pravilom nas odvrča od tega, da bi podrobneje pregledali vse vidike situacij in zato lahko prihaja do slabih presoj in odločitev. Na drugi strani partikularizem s svojim poudarjanjem dobre presoje oz. s svojo sliko

moralne epistemologije ne zapade tej nevarnosti. (Dancy 1993: 64; 2004) Drugič, partikularisti trdijo, »da je generalizem vzrok mnogih slabih moralnih odločitev ... Razlogi se iz situacije v situacijo spreminjajo, in če tega dejstva ne spoznamo in mu prilagodimo svoje delovanja, potem bomo sprejemali slabe odločitve.« (Dancy 1993: 64) Šibkejša različica argumenta (glede na sklep) trdi, da četudi bi moralna načela igrala pomembno vlogo kot moralni standardi, bi neodvisno od tega lahko imela določene značilnosti, ki bi jih naredile za slaba vodila (npr. odvrčanje pozornosti od podrobnosti, prevelika kompleksnost in posledično kognitivna nedojemljivost ter neuporabnost). (cf. Väyrynen v tisku)

Različice moralnih splošnosti – od strogega generalizma do radikalnega partikularizma

Na enem izmed skrajnih koncev v teoretičnem prostoru med generalizmom in partikularizmom je *subsumptivizem*, tj. stališče, da gre pri moralnih sodbah za uvrščanje posameznih primerov pod ustrezna moralna načela. Moralni status dejanja je v celoti določen s splošnim moralnim načelom ali ustrezno urejenim skupkom načel.

Proti subsumptivizmu: pri moralnih sodbah ne gre le za uvrščanje primerov pod splošna načela, temveč je zanje bistvena moralna presoja. Na en in isti primerek dejanja je lahko vezanih več, medsebojno nasprotujočih si načel in dobra moralna presoja o tem, katero izmed teh načel je v situaciji najpomembnejše, je ključna za moralnost. Najpomembnejši predstavnik takšnega stališča je D. Ross s svojim razlikovanjem med *prima facie* (PF) dolžnostjo in dejansko dolžnostjo. To, da je v določenem dejanju ali situaciji prisotna PF dolžnost, nam vedno daje dober (ne pa tudi nujno odločujoč) moralni razlog, da ravnamo kakor nam ta velewa. To dejanje lahko postane naša dejanska dolžnost v primeru, ko ni prisotne nobene druge PF dolžnosti. V primeru pa, da je v dejanju ali v situaciji prisotnih več PF dolžnosti, nas te opozarjajo na vse moralno pomembne vidike teh dejanj ali situacij, našo dejansko dolžnost pa spoznamo z dobro moralno presojo. (Ross 1930) Kot pripomni Ross, ko citira Aristotela: »Vse ostalo 'je stvar zaznave'.« (Ross 1930: 42 [Aristotel. EN: 1109 b23]) Kljub temu, da zavrača subsumptivizem, pa je tak model vseeno zavezan določenemu tipu moralnih splošnosti moralnih splošnosti – zavezan je invariabilizmu.

Invariabilizem je stališče, da imajo moralni razlogi oz. moralno pomembne lastnosti nespremenljivo moralno valenco. Npr. laganje ni nujno vedno v celoti gledano moralno nepravilno, ampak laž je vedno tista, ki ga dela nepravilnega. Razlikujemo lahko med *močnim invariabilizmom* (vsi moralni razlogi so nespremenljivi) in *šibkim invariabilizmom* (le temeljni oz. neizpeljani moralni razlogi so nespremenljivi). Npr. »izrekanje neresnice« je le izpeljan razlog in lahko variira v svojem doprinosu, medtem

ko je »neiskrenost« temeljni in nevariabilni razlog. Zanikanje invariabilizma vodi do variabilizma oz. partikularizma. To pa pomeni sprejeti holizem razlogov. Ali so med invariabilizmom in partikularizmom, kot smo ga opredelili na začetku, še kakšna druga zanimiva stališča? Odgovor je na tem mestu pritrdilen, saj je v literaturi najti vsaj še tri vmesna stališča, sam pa bom na koncu predlagal še četrto.

(A) *Zmerni partikularizem*

Vmesno stališče, ki je najbližje invariabilizmu je *zmerni partikularizem*, ki ga zagovarja Robert Audi. (Audi 2004) Audi išče moralne splošnosti, ki bi zadostile teoretičnim zahtevam po urejenosti moralne teorije, prav tako pa bi bile uporabna praktična vodila, ki bi lahko zajela subtilnost in izmuzljivost moralnih zadev. Najde jih v Rossovem modelu PF dolžnosti. Njegovo stališče v svojem jedru ohranja invariabilizem, toda sprejema holizem celostne dolžnosti in normativno-deliberativno strukturo razlogov, ki razlaga njihov holizem. Zmerni partikularizem temelji na spoznavnem partikularizmu (stališče, da imajo moralne intuicije o konkretnih posamični primeri spoznavno prednost pred intuicijami o tipih dejanj), zavrača pa normativni partikularizem – variabilnost deontičnega statusa posameznih značilnosti dejanj.

Zmerni partikularizem uporablja dve strategiji, da bi razložil domnevno holistično oz. variabilno obnašanje razlogov: (i) holistične momente moralnega odločanja in (ii) nejasnost v samem obsegu PF dolžnosti.³ (Audi 2004: 111). Npr. razmeroma trivialna obljuba lahko v kontekstu, ko nad njo prevlada neka druga, zelo močna dolžnosti (npr. rešiti več človeških življenj), izgubi svojo deliberativno pomembnost. Drugič so lahko naše obveze tako minimalne, da so pod pragom zaznave te pomembnosti, spet tretjič lahko v primernem kontekstu njihova pomembnost zelo naraste. Ključno vlogo pri opredelitvi obsega PF dolžnosti odigrajo debeli moralni pojmi, kar terja moralno razumevanje pri uporabi načel PF dolžnosti.⁴ Nekateri teoretiki trdijo, da lahko gremo še korak dlje in dopustimo splošnosti s »pravimi« izjemami.

(B) *Mehke splošnosti*

Takšne izjeme dopušča model mehkih (ang. *defeasible*) splošnosti. Te splošnosti so kljub preluknjanosti z izjemami polno razlagalne in se pogosto sklicujemo nanje. Če vzamemo nekaj nemoralnih primerov, potem lahko

³ Audi nagradi Rossov sistem PF dolžnosti, tako da mu da naslednjo obliko: (1) prepoved škodovanja, (2) odkritost, (3) zvestoba, (4) pravičnost, (5) oddolžitev, (6) dobrotelost, (7) hvaležnost, (8) samo-izboljšanje, (9) napredek v svobodi in njena ohranitev, (10) spoštovanje. (Audi 2004: 161-174)

⁴ Cf. Rossov namig, da je potrebno razlikovati med »črko« in »duhom« PF dolžnosti (v Ross 1939: 94).

rečemo, da so posplošitve kot »navadno se vžigalica vname, če jo podrgneš ob ustrezno hrapavo površino«, »ribja jajčeca se ceteris paribus razvijajo v ribe«, »rdeče stvari normalno izgledajo rdeče«, ... mehke posplošitve. Ne gre za statistične posplošitve (npr. večina ribjih jajčec konča kot hrana drugih živali), a razkrivajo pomemben del narave stvari, na katere so vezane.

Maggie Little in Mark Lance mehke moralne splošnosti opredelita preko privilegiranih pogojev (PP). PP tisti pogoji, ki nam razkrijejo naravo določene značilnosti oz. razloga. (Lance, Little 2006: 1-310) Ena izmed motivacij nasprotnikov partikularizma je ta, da so zavezani prestrogemu modelu razlage. Po tem modelu morajo biti razlogi in razlaga obvladavani s strani univerzalnih zakonov, izjeme pa ta model razbijajo. Littleova in Lance ponudita alternativo. Recimo, da želimo poudariti zvezo med neko opisno značilnostjo dejanja kot je npr. povzročanje bolečine in negativnim moralnim statusom te značilnosti, ki pa ni nujno univerzalen, niti nujno prevladujoč ali celo pogost. Lahko rečemo, da je povzročanje bolečine v PP vedno moralni razlog proti dejanju. In ko je takšna splošnost o negativnem moralnem statusu laži preklicana, potem je »šlo nekaj narobe« – kontekst se je relevantno spremenil glede na PP. V PP ni potrebno posebej razlagati doprinosa posameznega pogoja, medtem ko je razlaga v ne-PP vedno potrebna in nadalje, ta razlaga se opira na delovanje razloga v PP.⁵ Držanje obljub, laž, povzročanje bolečine, itd. so gradniki, ki sestavljajo našo vsakodnevno moralo, in za katere se zdi, da so v tesni zvezi z moralnim statusom naših dejanj, ne glede na to, kako verjetne se nam zdijo izjeme. So pristno razlagalne značilnosti moralne pravilnosti ali nepravilnosti dejanj in nosijo razlagalno breme, ki ga druge okoliščine ne. (Lance, Little 2006: 313) Razumevanje mehkih splošnosti terjaja dvojje: (i) razumevanje tega, kar se dogaja v PP; in (ii) razumevanje, kje se nahajamo v odnosu do teh PP in katere prilagoditve glede na ta odklon je potrebno opraviti. Moralno razumevanje je (čeprav prepleteno z izjemami) razumevanje strukture in ne zgolj zaporedja primerov. (Lance, Little 2006: 319)

(C) Močni partikularizem in privzeti razlogi

Močni partikularizem je stališče, po katerem je vsaka značilnost dejanja lahko moralno pomembna, ta pomembnost lahko variira v doprinosu (poz. ali neg.) in takšne normativne strukture ne moremo kodificirati v moralna načela ali pravila. Vseeno pa tudi to stališče v dveh svojih momentih popušča v svojem negativnem odnosu do moralnih splošnosti. Prvič, dopušča obstoj posameznih nespremenljivih razlogov – ti so takšni

⁵ Svoje pojmovanje mehkih oz. preklicnih splošnosti umestita v širši projekt inferencializma, kjer so ta načela to, kar nam omogoča sklepanja, čeprav so ta ne-monotona. (Lance, Little 2006: 317)

zavoljo svoje specifične vsebine, in ne zaradi tega, ker bi bili posebna vrsta razlogov.⁶ Vendar to ni zadostno, da bi pojasnili to, zakaj se nam zdi moralnost urejena in tako zadostil »trdoživosti intuicije«, da morajo vendar biti neka načela. (Dancy 2004: 111) Prav tako se soočimo z ugovorom »izravnave moralne pokrajine« – če je vsaka značilnost dejanja lahko moralni razlog, potem se zdi, da značilnosti kot so povzročanje bolečine, neiskrenost in nepravilnost niso nič tesneje povezane z moralnostjo kot pa npr. barva vezalk ali datum v mesecu.

Drugič, iz teh razlogov uvaja pojem privzetega razloga. Privzeti razlog je značilnost dejanja, ki je vedno moralno pomembna, razen če ji tega kaj ne prepreči. Določene značilnosti so vnaprej naravnane kot razlogi s specifičnim doprinosom (poz. ali neg.) in jih metaforično lahko razumemo kot tiste, ki so »že vključene« – ne potrebujejo omogočujočih pogojev, da bi bile razlogi.⁷ Npr. »bolečina« je privzeto razlog proti dejanju, razen če gre za zaslužen kaznen ali če je del poštenega športnega izziva. Njihovo dinamiko lahko razložimo s pomočjo razlagalne asimetrije. Če je značilnost *A* privzeti razlog, potem njenega privzetega doprinosa ni potrebno posebej utemeljevati, medtem ko moramo vedno pojasniti, zakaj v svojem privzetem doprinosu v določeni situaciji ni uspel. (Dancy 2004: 3-112)

Zavrnitev privzetih razlogov vodi v *radikalen partikularizem*, ki ne dopušča nobene, še tako šibke oblike moralnih splošnosti ali urejene strukture moralnosti. Takšno stališče je proti-intuitivno – nima dobre razlage za urejenost moralnosti in zapade ugovoru iz »izravnave moralne pokrajine.« Ali je možno še kakšno drugo stališče, ki bi uspešno prilagodilo holizem razlogov in ki bi hkrati ne bi bilo tako skrajno kot radikalni partikularizem? Takšno stališče dobimo, če PF dolžnosti interpretiramo kot moralne težnje oz. faktorje. Zarisali bomo njegove osnove, pogledali, kam se umešča glede na zgoraj predstavljena stališča in kako odgovarja na argumente za partikularizem.

(D) *Model moralnih teženj*

⁶ »To, da razlog deluje nespremenljivo, je namig za to, kako deluje v tem primeru, toda njegova nespremenljivost ne konstituira prispevka, ki ga doprinaša k razlogom za ta primer. V tem smislu, nespremenljivost njegovega doprinosa ni stvar logike takšnega razloga.« (Dancy 2000: 137)

⁷ Še bolj tehnično, Dancy pravi, da so privzeti razlogi negativno odvisni od odsotnosti onemogočujočih pogojev. Primer: Predpostavimo, da je užitek privzet pozitiven moralni razlog. Vendar, ko gre za sadistični užitek, izgubi to svojo privzeto pozitivno valenco. Ne gre za to, da bi bila značilnost »ne-sadističnosti« omogočujoči pogoj razloga, ki *mora* biti izpolnjen, da bi užitek lahko bil razlog za dejanje; čeprav je na nek način užitek kot razlog (negativno) odvisen od odsotnosti »sadističnosti.«

Običajna interpretacija PF dolžnosti⁸ je naslednja: da je dejanje naša PF dolžnost, pomeni, da če bi bila ta PF dolžnost edina prisotna v situaciji, bi to dejanje postalo gledano v celoti naša dejanska dolžnost.⁹ Ta interpretacija je pri večini sodobnih avtorjev obravnavana tudi kot Rossova »uradna« interpretacija. (cf. Dancy 2004: 116) Toda nekaj strani kasneje Ross v knjigi »The Right and the Good« spregovori še v okvirih druge, nekoliko spremenjene interpretacije razmerja med PF in dejansko dolžnostjo.

»Razlikovati moramo med značilnostjo biti naša dolžnost in težiti k biti dolžnost. Vsako dejanje, ki ga izvršimo, vsebuje različne gradnike, glede na katere ga lahko uvrstimo v različne kategorije. Glede na to, da gre za prelomitev dane obljube, na primer, teži k temu, da je moralno nepravilno; glede na to, da gre za lajšanje trpljenja, teži k moralni pravilnosti. Težnjo biti dolžnost lahko imenujemo tudi delno-rezultatna (parti-resultatant) značilnost, tj. značilnost, ki pripada dejanju vsled določenega dela njegove narave. Biti dolžnost pa je celostno-rezultatna (toti-resultant) značilnost, ki pripada dejanju vsled njegove celotne narave in nič manj od tega.« (Ross 1930: 28)

PF dolžnosti lahko razumemo kot moralne težnje (silnice ali faktorje), ki skupaj določajo našo celostno dejansko dolžnost, tj. dolžnost gledano v celoti.¹⁰ Vsaka takšna težnja vezana na element narave dejanja predstavlja obvezo (četudi ne obvezo gledano v celoti, ki bi govorila o tem, kaj mora akter storiti) in nudi razlog za izvršitev dejanja. Ob prisotnosti konflikta med posameznimi težnjami oziroma PF dolžnostmi lahko akter celostno dolžnost določi le z neposredno refleksijo o situaciji – pri tem pa ne gre za golo seštevanje in odštevanje moralnih teženj oziroma silnic in narava celostne dolžnosti je lahko tudi organska.

Tako zasnovan model zaseda teoretski prostor med zmernim partikularizmom in modelom mehkih splošnosti. Dovoljuje bolj dinamično sliko normativnosti kot prvi, a ohranja normativno poenotenost, ki je vrlina Rossove teorije. Ohranja tesno zvezo med temeljnimi moralno pomembnimi

⁸ Ross PF dolžnost opredeli na naslednji način: »Predlagam pojem 'prima facie dolžnosti' ali 'pogojne dolžnosti' kot kratek način nanašanja na značilnost (različno ob te biti dejanska dolžnost), ki jo dejanje ima vsled tega, da je določene vrste (npr. izpolnitev obljube); dejanje, ki bi bilo naša dejanska dolžnost, če ne bi bilo hkrati tudi še druge vrste, ki bi bila moralno pomembna. To, ali je dejanje dejanska dolžnost (ang. duty proper), zavisi od vseh moralno pomembnih vrst katerih uprimerjenje je.« (Ross 1930: 19-20)

⁹ Da bi se izognil nejasnostim in ponudil ustrežnejše razumevanje pojma PF dolžnosti, je Ross v svojem kasnejšem delu »Temelji etike« (1939) govoril tudi o zahtevah (ang. *claims*) in odgovornostih (ang. *responsibilities*), pri čemer je dajal prednost slednjemu izrazu.

¹⁰ Podobno interpretacijo je oblikoval tudi Pietroski (1993), ko PF dolžnosti primerja s *ceteris paribus* posplošitvami v znanosti (npr. evolucijski biologiji).

značilnostmi dejanj in njihovim moralnim statusom. Omogoča holizem na ravni dejanske dolžnosti – medsebojno vplivanje posameznih moralnih silnic. Kot napovedano bomo sedaj ta model soočili z argumenti za partikularizem.

Glede argumenta iz slike moralnega konflikta, prispevnih razlogov in obžalovanja lahko rečemo, da ta model ponuja zelo privlačno in intuitivno pravilno sliko. V situaciji pogosto nahajamo več alternativnih poti delovanja, ki so lahko moralno pravilne. Toda le eno je to, kar moramo storiti oz. je naša dejanska dolžnost.¹¹ (Ross 1930: 3-4 in 1939: 43) PF dolžnosti so moralne težnje, ki ostajajo v situaciji in nosijo moralno pomembnost tudi po tem, ko smo določili našo dejansko dolžnost. (cf. Brink 1996)

»Ko se nam zdi, da smo upravičeno moralno zavezani, da prelomimo obljubo, da bi nekemu pomagali v nezgodi, niti za trenutek ne pomislimo, da ne bi več pripoznali prima facie dolžnosti držanja naše obljube. To nas vodi do občutij, ne ravno sramu ali kesanja, ampak obžalovanja, da smo ravnali tako; nadalje uvidimo, da se moramo za prelomljeno obljubo tej osebi nekako oddolžiti.« (Ross 1930: 28)

V luči dejstva, da gre za prelomitev obljube, dejanje teži k temu, da bi bilo moralno napačno, in v luči tega, da gre za pomoč osebi, ki nas potrebuje, teži k temu, da bi bilo moralno pravilno. Obžalovanje je vezano na »moralni preostanek«, tj. na neizpolnjeno PF dolžnost oz. moralno težnjo prisotno v situaciji. Tako se ohrani pristnost konflikta in racionalnost obžalovanja. Gleda odnosa med prispevno in celostno ravni, naj le opozorim, da je moralne faktorje najbolj naravno razumeti na prispevni ravni in da torej ne zapadejo zgoraj omenjeni Dancyevi kritiki. Predlagani model PF dolžnosti in moralnega konflikta dopušča, da se lahko dva moralna faktorja (dva razloga) medsebojno izničita glede na celostno dolžnost. Gre za holizem vezan na celostno dolžnost, ki trdi, da lahko ob prisotnosti več moralno pomembnih značilnosti v situaciji, našo celostno dolžnost določimo samo v luči vseh moralno pomembnih faktorjev.

Argument iz epistemologije ne more omajati tega modela, saj le-ta v celoti ohranja partikularistično epistemologijo. Prav tako spoštuje fenomenologijo partikularistične moralne presoje – neposrednega uvida moralne pomembnosti posamezne moralno pomembne značilnosti v situaciji, pri katerem so načela in pravila odvečna. Ross pravi, da »ko razmislim o moji naravnosti do posamičnih dejanja, se zdi da ugotovim, da ne gre za dedukcijo, temveč za posredni uvid, ki je ta preko katerega

¹¹ Tukaj puščam odrpoto vprašanje nerešljivih moralnih dilem, ki so poseben in težak problem za moralno teorijo, a niso posebej vezani na obravnavano različico intuicionizma. Za več gl. Strahovnik (2005a).

jih vidim kot moralno pravilne ali nepravilne. Zdi se, kot da nisem nikoli v situaciji, da ne bi mogel neposredno videti moralno pravilnost posamičnih dejanj npr. prijaznosti, in da bi moral to razpoznati iz splošnega načela 'vsa dejanja prijaznosti so pravilna in torej mora biti takšno tudi to, čeprav te pravilnosti ne morem neposredno prepoznati'.« (Ross 1939: 171) Prav tako ni posebnih skrbi glede argumentov o »odvrčanju pozornosti« in slabe napotovalne funkcije moralnih načel. Moralna presoja in pomembnost moralnega razumevanja sta vgrajena v model sam, hkrati pa so načela PF dolžnosti preprosta, dojemljiva in uporabna – sestavljajo jedro naše vsakdanje moralnosti.

Literatura

- Aristotel.* Nikomahova etika / Aristotel. Ljubljana: Slovenska matica, 1994
- Audi R.* The Good in the Right / R. Audi. Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Brink D.O.* Moral Conflict and Its Structure / D.O. Brink // Moral Dilemmas and Moral Theory. H.E. Mason (ur.). New York, Oxford: OUP, 1996. P. 26-102.
- Dancy J.* Ethical Particularism and Morally Relevant Properties / J. Dancy // Mind. 1983. Vol. 92. P. 47-530.
- Dancy J.* Ethics without Principles / J. Dancy. Oxford: Clarendon Press, 2004.
- Dancy J.* Moral Reasons / J. Dancy. Oxford: Basil Blackwell, 1993.
- Dancy J.* The Particularist's Progress / J. Dancy // Moral Particularism / B. Hooker and M. Little (ur.). Oxford: Clarendon Press, 2000. P. 56-130.
- Lance M. et. al.* Challenging Moral Particularism / M. Lance, M. Potrč. // Strahovnik V. (ur.). London: Routledge, 2007.
- Lance M. et. al.* Defending Moral Particularism / M. Lance, M. Little // Contemporary Debates in Moral Theory / J. Dreier (ur.). Oxford: Blackwell, 2006. P. 21-305.
- McKeever S. et. al.* Principled Ethics – Generalism as a Regulative Ideal / S. McKeever, M. Ridge. Oxford: Clarendon Press, 2006.
- McKeever S. et. al.* The Many Moral Particularisms / S. McKeever, M. Ridge // Canadian Journal of Philosophy. 2005. Vol. 35. P. 83-106.
- McNaughton D.* Moral Vision / D. McNaughton. Oxford: Blackwell, 1988.
- Pietroski P.M.* Prima facie Obligations, Ceteris paribus Laws in Moral Theory / P.M. Pietroski. 1993. Ethics 103: 489-515.
- Ross W.D.* The Foundations of Ethics / W.D. Ross. Oxford: OUP, 1939.
- Ross W.D.* The Right and the Good / W.D. Ross. Oxford: Clarendon Press, 1930.
- Strahovnik V.* Intuicionizem, moralni konflikt in pluralizem dolžnosti / V. Strahovnik // Analiza. 2005a. № 4. S. 29-106.
- Strahovnik V.* Etika bez moralnyh principov i pravil / V. Strahovnik. // Aktualnye problemy filosofii, sociologii i politologii, ekonomiki i psihologii / Perm: Permskij gosudarstvenyj universitet, 2005b. V. 7. S. 63-72.
- Strahovnik V.* Oris moralnega partikularizma / V. Strahovnik // Analiza. 2003. № 3. P. 33–55.